

NUMERIS

KETVIRTAS

BUENOS

AIRES

1 9 5 4

LITERATŪROS LAIDAI

NEPERIODINIS POEZIJOS, PROZOS IR KRITIKOS ŽODIS

ŠIOS prisiminimų nuotrupos skirtos Vytauto Mačernio portretui ir atminimui. Tad kokis būtų jo portretas, išlikęs mano atminties filmo plokštelėje? Pro akis bėga ištisa galerija jo portretų, charakteringų laikysenos momentų — visas gyvas žmogus, pridengtas lengva, bet kasdien sunkėjančia dešimties metų migla: jo eiseną, jo ūgis, jo profilis, jo rankos, nosis, akys, plaukai, ir veidas. Bet visa tai nuskendę praeity — apytamsės scenos užkulisy, kur guli suversta visa anos dienos lėlių teatro butaforija. Ir vėl reikia jas prikelti iš dulkių, ir vėl išvesti į sceną, ir vėl mėginti sudaryti tikrovės iliuziją. Lengviausiai man dabar vyksta atkurti Mačernį einantį rudenėjančia Šv. Onos gatve Vilniuje ir išnykstantį sunkios Algirdo cerkvės šešėlyje. Jis eina svyruodamas į šalis, rankas į palto kišenes susikišęs, tai vieną tai kitą petį mesdamas pirmyn ir sunkiai vilkdamas kojas, lyg jos į žemę klimptų. Tai einančio Mačernio portretas. Detalesnei jo fizionomijos studijai mano atmintis diktuoja visą eilę papildomų smulkmenų. Augštas (apie 1.80), plonas, trupučiuką linkterėjęs,

NEVERMORE

VYTAUTO MAČERNIO PORTRETUI
IR ATMINIMUI*)

fotografijoje, kurioje jis stovi prie Faber and Gwyer leidyklos įėjimo.

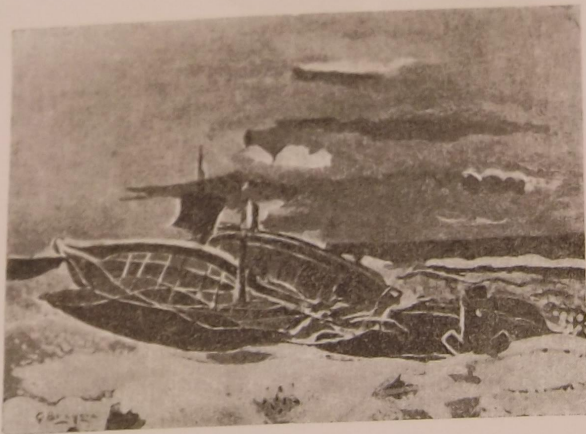
Tačiau jo išvaizdoje buvo charakteringiausia tai, kad jis labai ryškiai skyrėsi iš kitų. Jis skyrėsi taip, kaip Anderseno pasakos „bjaurusis ančiukas“. Dažnai skurdžiau už kitus apsirengęs, jis vistiek atrodė kitokiame šiltadaržyje išaugęs. Mačernis priminė pietietišką kaštaną, šalto ir žvarbaus šiaurės klimato apnaikintą, nežinia kokių būdu atsiradusį šiurkščiazevių beržų ir juodalksnių miške.

Jo tėvas buvo jei ne kraujo, tai bent polėkių ir gyvenimo aristokratas. Motina — amazoniško tipo ir temperamento moteris. Nors jie abu ir buvo savo gyvenimo

būdo ir temperamento aukos, tačiau pats Mačernis su neslepia pasididžiavimu pasakodavo apie platų jų gyvenimą. Savo pasakojimuose Mačernis save visuomet vaizduodavo kilmingo vaiko rolėje, su visais įprastiniais atributais — arkliais, fajetonais, tamsiomis dvaro alėjomis ir t. t. Jis pasakodavo tik iš vaikystės, nes vėlesniais metais toji idilija buvo antiromantiškos realybės sugriauta. Pusiau juokais, pusiau rimtai, bet visuomet degančiomis akimis, jis pasakodavo jo tėvą buvus kilusį iš senos vengriškos šeimos, kažinkokių vėjų atpūstos į Lietuvą. Senoji jo giminės pavardė buvusi Magyar (Madjar), kuri vėliau virtusi Mačerniu. Greičiausiai visa tai buvo fantazijos padarinys, bet kaip tik dėl to ir buvo tiesa.

*

1939 metų rudenį Mačernis atvyko į Kauną ir pasirodė daug kam gerai pažįtamą Didžiųjų Universiteto Rūmų koridoriuose margaspalvėje studentų minioje. Universiteto studijoms Mačernis pasirinko anglų kalbą ir literatūrą, kurių studijavimas buvo sena jo svajonė. Jau

L A I V A I

lėpęs garsusis žydų mokytojas Gaonas. Ši kartą mes jo kvietimą priėmėme be jokių diskusijų ir, susiorganizavę slidžių kompleksus, iškeliavome Užvingio parko kryptim. Aš pats slidininko karjerą baigiau gana greit. Mačernis gi visą laiką pasiliko šio gražaus žiemos sporto mėgėjas. Ir iš

visų mūsų kartu atliktų slidininkiškių ekskursijų ryškiausiai išliko atmintyje ta pati pirmoji. Užvingyje buvo nuostabus vakaras. Mes perėjome strateginį Neries tiltą ir pasikėlėme ant kalnų kitoje pusėje. Ten buvo marga slidininkų minia — tikras žiemos karnavalas, kaip Brueghel paveiksle.

Bet mes pasileidom tolyn ir namo grįžom tik vėlai naktį.

Paskutinis mano atsiminimas apie Vytautą Mačernį yra glaudžiai susijęs su Baliau Sruoga. Paskutinį kartą mačiau juos ir girdėjau jų balsą tą pačią dieną. Tai buvo paskutinis Sruogos seminaro susirinkimas. Susirinkimas buvo trumpas ir tylus. Sruoga sėdėjo už stalo, akis uždengęs rankomis, liūdnas ir rūstus, stengdamasis paslėpti savo susijaudinimą. Bet staiga jis susivaldė, pakėlė galvą ir pareiškė norįs tarti keletą žodžių atsisveikinimui. Ir tų atsisveikinimo žodžių vietoje Sruoga perskaitė savo paties parašytos Jurgio Baltrušaičio „Ašarų vainiko“ I d. įžangos, teisingiau — lydimosio žodžio fragmentą, kuriame jis cituoja vieną Fr. Nietzsche's pasąž. Aš nebeatsimenu tiksliai to teksto, tik jo mintį: Statykite namus ant ugniakalnio ir mokykitės gyventi pavojuje. Niekas tuomet neišdrįso tarti žodžio. Visi išsiskirstė tylūs ir prislėgti. Ten pat aš atsisveikinau su Mačerniu ir daugiau jo nebemačiau, nes ir tą valandą tarp jo ir manęs jau stovėjo fatališkas E. A. Poe „Varno“ balsas: NEVERMORE.

1954. 3. 24.

POEZIJĄ, kuria mes iki šiol buvome įpratę gyventi — sielų poeziją. Sielos — gitaros stygos, ant kurių poetai išgroja savo jausmų gamas, sielos — pasaulio veidrodžiai. Nušiuirusiu lakštingalos rūbėliu apdengta, nuskriausta Kossu siela, Dievo pasiilgusi, pasauliui žiauri, savęs nemylinti Brazilijos siela, kerštą rėkianti, broliškos žmonių teisybės įieškanti Borutos siela. Ir poezija — sielos pasikalbėjimas su pasauliu.

Radausko originalumas — jis mums atneša dvasios poeziją. Nebe žmogus, išjaudantis pasaulį, ne pasaulis, skriaudžiantis žmogų, ir ne jų dviejų dialogas. Žmogus ir pasaulis, atkurti dvasioje, kuri kaip „Strėlė klajoja tarp šaltų žvaigždynų,

Nedriįdama sugrįžt.”

Kai užsimeni poezijos mėgėjui apie Radauską, jis apie jį dažnai visai nėra girdėjęs: pauca paucis. Arba netikėtai priekaištas: jis, sako, per daug esąs protingas, kad būtų geras poetas. Prancūzas mokytojas, kalbėdamas klasėje apie Verlaine'ą, pasakys atvirakščiai: “Nors Verlaine'as giliu protu ir nepasizymėjo, vis dėlto jis buvo didelis poetas” — Perspektyvos skirtumas.

Poetas — jausmo žmogus: romantinis prietaras, vertas Elenos Mnišek skaitytojų. Kūnas ir siela, protas ir širdis — dualizmai, pažymėti laiko dulkėmis. Žmogus didelis savo visuma, totališku pasaulio suvokimu.

Mūsų rašliavoje Radauskas labai ryškiai atstovauja idėją, kad poezija — sąmoningas, autonomiškas pasaulio pažinimo būdas, gal geriau — pasaulio išreiškimo, jo atkūrimo būdas. Poezija yra kalba, kurią poetas sukuria savo asmeniniam naudojimuisi.

Pasaulio realybės, nei jo ortoksokopiško vaizdavimo nėra, yra tik pastangos jį išvaizduoti, jį simbolizuoti. “Vaikščiojame simbolių giriose”, — sako Baudelaire'as. Euklidiskosios geometrijos keturių šimtmečių europietiškas pasaulis

Mintys apie Henriką Radauską ir jo strėlės vieta lietuviškame danguje.

ALGIRDAS J. GREIMAS

yra toks pat prietaras, kaip ir bizantiniškoji ar negriškoji jo stilizacija. Mūsų pasaulis yra žmogaus padaryta atranka, o tai atrankai aprašyti ir organizuoti reikalinga vientisinė, galiojanti signalizacijos sistema.

Vargu ar kuris kitas iš mūsų poetų — apie jaunąją kartą čia nekalbu — tiek jaučia šį pasaulio neprieinamumą, šį jo neperregimumą, kaip H. Radauskas. Vargu ar kuris kitas tiek sąmoningai jaučia visą tragišką poezijos ambigologiją: poezija — vienintelis būdas išsakyti pasaulį, kurio išsakyti negalima. Pasaulis ir poezija jam yra vienas ir tas pats dalykas — jų dviejų bendras vardas: pasaka. Realybė nepasiekiamą, ji tik žaidžia atspindžiais mūsų akyse. Ši refleksijos — pasaulio atsispindinčio ir pasaulio mąstomo — tema glūdi jo poezijos širdyje. Regimo pasaulio gabaliukų grožis, iliuzoriška viltis priartėti prie tiesos ir virš visko plasnojančios šaltas angelo juokas — Radausko pasaka, graži, liūdna, desperatiška.

Radauskui prikišamas jo neaktualumas, jo neatliepimas į skaudžius — (džiaugsmingi nepoetiški) — dienos įvykius. Tartum galima būtų atrankioti pagal formą ar spalvą — kaip vaikui akmenėlių pajūryje — Dievulio pasaulyje išbarstytus daiktus ir integruoti juos į poetinę viziją. Poetas žaidžia ne su akmenukais, o su jų simboliniais ekvivalentais. Ir didžiausias laimintis šios loterijos bilietas: nustatyti įmanomus šių atitiktumų tarpusavyje santykius, konstatuoti visą autonomišką išraiškos sistemą, sukurti, sicut dii, savą, galiojantį pasaulį.

Dažnai nesuprantama, kad šitas

žodžių pasaulis vystosi visai kitame plane, negu taip vadinamos “realybės” pasaulis. Žodinės sistemos vertės ABC labai palaidai tesurįstos su realybės faktų abc. Lenkų skriaudas Lietuvai, pavyzdžiui, poetas gali lygiai gerai išreikšti šuns staugimu naktį ar iš vandens ištraukto karpio žiobčijimu. Tačiau, tai netrugdys “šuns staugimui” reikšti kita proga, ir savo sudirbtą gyvenimą apraudančio žmogaus ašaras, ir nekalbai prilupto vaiko mėlynės ir voro, kuriam vaikutis vieną po kitos išlipinėja kojas, kančias. Ir tai bus poezija, savo priemonėmis norinti suprasti ir atkurti pasaulį. — O “mes be Vilniaus nenuirsim” bus tik gražus tautiškas šūkis, empiriškos realybės konstatavimas, bet nieko bendro neturįs su poezija.

Poezija gali būti aktuali ar neaktuali. Tikrai aktuali poezija yra šio to verta. Bet jos aktualumas yra globalinis, o ne detalinis. Ir jis nematuojamas poeto sugebėjimu prisiklijuoti prie aktualių nūdienos įvykių, nufotografuoti “realius” faktus, o priešingai — jo poetinės vizijos atliepimu į esmines jo epochos, tautos ir žmonijos problemas. Svarbiausia: poezija turi būti poezija.

Poezija yra kalba; ji naudojama, kaip ir kitos kalbos, susižinojimui su savo artimu; ji turi būti supaprastą iš karto, globalinai. Jokios paslapties, jokio esoterizmo čia nėra, reikia tik išmokyti poezijos kalbą, kaip išmokstama angliskai ar prancūziškai, kaip išmokstama galvoti matematiškai ar filosofškai. Ir literatūros kritiko uždavinys būtų paprastas, toks pat, kaip svetimų kalbų mokytojo. Atlikti fenomenologinį poetinio žodyno, morfologi-

jos, poetinės sintaksės aprašymą, išskirti aiškėn verbalines vertes, sustruktūrinti radauskišką pasaulio viziją, išryškinant pagrindines temas (tema — angelas, tema — vanduo, tema — vėjas). Struktūrinės kritikos, norinčios aprašyti Radausko pasaulio viziją, galimybė. Arba: nusileisti į pašamonės gelmes, norint atstatyti jau nebe sukurto poetinio pasaulio superstruktūrą, o poezijos šaltinio, poeto kūrybinio aš esminę sąrangą. Psichanalitinės kritikos galimybė. H. Radausko kūryba puikiai duodasi abiejų rūšių literatūrinės kritikos pratybose. Ir jis būtų vertas, kad nauja literatūrinė kritika gimtų iš jo lavono akademijos.

Radausko aktualumas. Jis — grynas Nepriklausomos Lietuvos laikotarpio produktas ir to periodo literatūros epigonas: poetai, kurie rašo, rašys, po jo, galės duoti ką nors naujo tikrai perlipdami per jį, bet ne apeidami aplinkui. Radauskas — toliausiai nuėjęs mūsų “klasikinės” poezijos formulavime, jos eksperimentuose ir formalinėse avantiūrose, kartu likdamas ištikimam “klasikam” poezijos idealui. Tai puikus išeities taškas ir praeitį ir ateitį atvertos plačios lietuviškos poezijos perspektyvos.

Radausko poetinė avantiūra įdomi dar tuo, kad ji keistai primena, mutatis mutandis, kitų dviejų poetų — Paul Valéry ir R. M. Rilke — epigonišką likimą: tam tikros poetinio įkvėpimo kūdros galutinai išsėtos, ir po jų, norint kalbėti poetiškai, reikia atsisakyti arba jau išbandytų poetinės technikos formulių, arba — noro pasakyti ką nors naujo. Radausko dėka pirmą kartą po Dionyzo Poškos klasicizmo lietuviškos poezijos upeliai sutinka savo bėgmėje europinės poezijos srovę. Kur tekėjo, kaip tekėjo mūsų poezijos upės — kartais poezemiais, kartais potvyniais — tarp Poškos ir Radausko — žingeldus klausimas. Yra kelių, keelių, kuriuos vingiuodama mintis galėtų neaktuali Radausko poeziją pastatyti lietuviškos problematikos centre.